

A «NYUGAT» IRODALOMTÖRTÉNETE.

I.

Az irodalomtörténetnek és történettudománynak, mint az írói alkotások és emberi cselekedetek legfőbb törvényszékének már tiszte méltóságából is következik, hogy nem vegyül bele a jelen perparvarába. Mindkét tudomány az útókor érdektelen, tárgyilagos, hűs magaslatán várja be a jelen vitaanyagát, hogy megfellebbezhetlenül ítéljen róla. Tárgyuk tehát a multnak az az immár meghiggadtabb szaka, melynek vizsgálatát a jelen forrongása, érdeke és szenvedélyei nem zavarják. Velök szemben az irodalmi kritika és politikai bírálat mintegy az elsőbírótság szerepét játssza a jelenre nézve. Közvetlen érintkezésben áll a féllal, kihallgatja, elbírálja s ideiglenesen ítélkezik is róla. Előnye, — s tán hátránya is — hogy csakis friss benyomásokból alkotja meg véleményét; hátránya, hogy a kortárs ízlése, érzése és hangulata korlátozza. Mind a kettő a jelen «történeté»-nek kefelevonata s ezért többnyire helyesbítésre szorul.

Irodalomtörténet és napi-kritika, másrészt történettudomány és politikai bírálat közt újabban hídként óhajtt szerepelni az irodalompolitika és történetpolitika. Az előbbi nálunk meglehetősen új és határozatlan jelentésű fogalom: az írók anyagi helyzetének javításától a kiadói érdekeken át fel az irodalom irányításáig sok mindenféle célkitűzés belefér; a történetpolitikában azonban Szekfű Gyula kitűnő tanulmányaival szabatos példát adott rá, miként közeledhetik a történetíró a jelenhez a nélkül, hogy talárját folt érje. Időszerű kérdéseket fejteget könyvében s mint bevezetőjében mondja, több problémát azért zár ki vizsgálódásai köréből, «mivel a tárgyak fokozottabb aktualitása lévén, valószínűleg nehéz lett volna megmaradni a napi politikától távoli területen». Tanulmányait is «nem a politika csinálóinak, hanem a politika szenvedőinek, passzív résztvevőinek» írta, «hogy némely összezilált problémát szétbontson előttük s megtanítsa őket tisztán látni ott, hol a politikusnak csaknem létérdeke a tisztán *nem* látás». Az irodalompolitikusként is ez lenne voltaképi feladata: irodalmi problémák tisztázása, a közhatalmú és jelen összekuszált vitaanyagának rendezése, érdekektől és indula-

toktól elhomályosult kérdések helyes értelmezése — s mindezt azért végezni el, hogy a jelen irodalmának «szenvédője» az olvasó is tisztán lásson, — s egy kissé tán azért is, hogy — Voltaire ötletét módosítva — kevésbbé szennyesen küldjük egy és más szellemi fehérenműnket a jövődő tisztítóintézetébe.

Egy nem rég megjelent könyv¹ szerzője kevésbbé tartózkodó a jellel szemben, mint kiváló történetpolitikus kortársa. Az irodalomtörténetíró névjegyét adja le a jelennek, de amint bemutatkozik, úgy látjuk, egyéb mestersége is van : historikus, szociológus, arcképfestő, essay-író, kritikus és irodalompolitikus egy személyben. Sajnos, e képességek nem egyszer az irodalomtörténetíró rovására igyekeznek érvényesülni. Azt is mondhatnánk : túlságosan közel jött zenekarával a jelen asztalához, hogy fülünkbe húzza a — maga nótáját. A prínhagedűt az irodalompolitikus játssza, az irodalomtörténetíró a hátterben áll s eszünkbe juttatja, hogy csak «távolról hangzik a bőgő mormogása».

Hogy mért nehéz a jelenről irodalomtörténetet írni, azt egy Schöpflin Aladárval azonos című úttörő mű ismertetése alkalmával bővebben fejtegettem s akkori szempontjaim, úgy látszik, ma sem időszerűtlenek. Rövidre fogva a következő meggondolások fejezték ki aggodalmaimat :

El-eddig a halottak vonultak be az irodalomtörténetbe, hogy ott egy *másik* életet éljenek, most az élők is benyomulnak oda, hogy kettős életet éljenek : a valóságét s a halhatatlanságét. Megtörténhetik, hogy a kettős élet közül az nyúlik hosszabbra, mely a valóságban folyik le. Az élő író a halhatatlanság telkét elte végéig fizeti műveivel. Ha már életében beköltözik telkére, kérdés : nem fizeti-e később túl a részére kihalított szerény parcellát, vagy, ami valószínűbb, nem marad-e adós egy-egy részlettel? — A mult egy-egy szakasza befejezett egész, lezárt egység. Ezert változatlan, megállapodott s igen alkalmas a történetírói szemléletre. A jelen ellenben mozgalmas, hullámzó áradat, ömlése és ringása a történetíró is sodorja s ezért gátolja nyugodt vizsgálódását. — A ma irodalomtörténete egy holnap megjelenő remekmű miatt hiányossá válik, elavul s így élete nem hosszabb, mint egy könyvárjegyzéké. — A jelen történetírói értékelését emberi érdek, barátság, ellenszenv, hála stb. befolyásolhatja : a mult bírálata jórészt felszabadul e kötelekektől s tárgyla-

¹ Schöpflin Aladár : *A magyar irodalom története a XX. században*. A Nyugat kettős illetménykötete. Grill K. könyvkiadó-vállalat kiadása. Budapest. 1937. 312 l.

gosan, kellő távlatból ítéel megjelenségeket, írókat és alkotásokat. — A múlt halott s ezért érzéketlenül túri a boncolást ; a jelen feljajdul, ha elevenébe vágnak — s hol a történetíró, ki — hogy műtétét nyugodtan végezhesse — el tudná altatni vagy zsibbasztani a hiúság sérelmeit?

E gondolatok bizonyára nem merítik ki a lehető ellenvetéseket, melyek a jelen irodalomtörténetének hitelét kétségessé teszik. Schöpflin Aladár könyvével kapcsolatban fokozza a bizalmatlanságot, hogy tartalmának jelentékeny része a *Nyugat* folyóirat születésének körülményeivel, szerepével, íróival s irodalomtörténeti jelentőségével foglalkozik s ismeretes, hogy a szerző e folyóirat körüli harcoknak nemcsak szemlélője, hanem részese is volt. Közel negyven éves irodalmi működéséből szinte harminc évet töltött a *Nyugat* szolgálatában, ott volt a folyóirat indulásánál, jó és balsorsban kitarított mellette s ma is egyik társszerkesztője. Jelentékeny harcosa, serény és lelkes védőüggyvéde volt s így mi sem természetesebb, minthogy műve írására a maga igazát védő irodalompolitikus is ösztökélte. Csábíthatta az is, hogy, mint hosszú szolgálatra visszatekintő jónevű kritikus, irodalomtörténetírói rangra emelkedjek ; tán vonzotta a gyönyörűség is, hogy a Nyugatosok szolidaritásában töltött évek élményeit (melyekre a koronát Ady Endre barátsága tette) mint az időtől megszépült emlékeket újraélje ; de leginkább serkentette a Nyugatosok népszerűsítésének s rangbeli emelésének szándéka. Sőt! Ha el-eddig a *Nyugat* újságcikkkel, kölesönös méltatásokkal, a főbb munkatársak tiszteletére kiadott ünnepi számokkal s az önreklám egyéb leleményes eszközeivel függén, rendszeresen és fáradhatatlanul folytatta a hadjáratot a munkatársak tekintélyének emelése érdekében, — mintha Schöpflin most magasabbra törne : a magyar irodalomtörténetbe szeretné belerögzíteni a *Nyugat* korszakalkotó jelentőségét s a Nyugatosok nevét. Röviden : a *Nyugat* eddigi propagandája az életért folyt, Schöpflin könyve a *Nyugat* halhatatlanságát propagálja.

Ez az érzelmi és érdekközösség emberileg érthető és menthető. ha újságcikkben keres formai nyilatkozást. Igen érdekes lehet mint kortársi emlékirat, vagy naplójegyzet is. De a szerző irodalomtörténetnek nevezi! Csodálom Schöpflint, a sokat látott, tapasztalt, öreg mestert. Méltó-e ilyen komoly íróhoz e játék, melyen csak Nyugatos hevülhet? Megvígaszthatom hát a mai irodalom érdemesebb «élőhalottait», kik e könyvből kimaradtak : az Idő — mely rövid is tud lenni — az irodalomtörténeteket is megrostálja. Ha régebben akadtak remekművek, melyeknek várni kellett, míg a közönség ízlése hozzájuk fejlődik és érik, ma ismerünk irodalomtörténetet, mely

csak újabb és újabb javított kiadásával érik hozzá a közönség ízléséhez és mértékéhez.

Schöpflin irodalompolitikai elfogultságának azonban más oka, sőt célja is van. Maga az író hetykén veti oda az olvasónak: «Állok elébe a szemrehányásnak, hogy túlságos terjedelemben és érezhetően apologetikus szándékkal szólok egyetlen folyóiratról, a *Nyugatról*.» «Sok tévhit és babona tapadt a *Nyugatra* s ezeket letisztogatni elsőrendű feladata annak, aki a huszadik század irodalmának képét akarja megrajzolni. A huszadik századi magyar irodalom szelleme a *Nyugatban* alakult ki és zajlott le.» Kár, hogy a szerző nem írta oda: «baloldali szelleme». Mert végre is Tormay Cecile, Harsányi Kálmán, Móra Ferenc s a többiek szelleme szintén e századé s a, *Nyugathoz* semmi közük sincs. Hátha még mindazokat hozzávesszük, kiket Schöpflin meg sem említ, vagy, akik csak egy-egy pillanatra repültek a *Nyugat* ágaira s menten ijedten szálltak tovább! Vagy, akiket a *Nyugat* szerkesztője egyszerűen elharácsol más világtájaktól, pl. a *Napkelettől* is, csak hogy a saját táborát erősítse. Így pl. az erdélyi irodalmi mozgalomról azt állítja, hogy a «*Nyugat* nyomdokain indult». A fiatalabb essayisták és kritikusok «*Nyugat* körül alakult kis körébe» a *Napkelet* íróit is betereli. Már-már aggódunk, hogy Tormay Cecile-t is megteszi Nyugatosnak: *Bujdosó könyve* ugyan «érthetőleg egyoldalúan színezett mémoire» (úgy látszik, nem domborította ki eléggé a forradalom s kommunizmus érdemeit), de «stílusa a század-eleji hanghoz kapcsolja, tele van szimbolikus elemekkel, új színű képekkel és fordulatokkal. . .» Ez az «íróragadási» hajlam egyébként hagyomány a *Nyugatnál*, hiszen Ignotus Eötvöst is Nyugatos ősnak nevezte ki. Schöpflin általában úgy színezi a *Nyugat* jelentőségét, hogy a kritikátlan olvasó a folyóiratot irodalmunk életmentőjének véli: a tehetségtelenség, unalom és züllés posványából a *Nyugat* húzta ki a magyar irodalmat s állította a mai fejlődés tetőfokára.

Ennek a részrehajló rajznak azonban átlátszó célja van s ez: a *Nyugat* igazolása. Halványítani és erőtlentíteni kell hát a mult foltjait és vádjait, e «tévhitke»-et és «babonák»-at, melyeknek nyoma még a retusált képen is szembetűnő. Az egyik vád az erotika kedvelése volt. Főlöszleges átlapoznom a folyóirat régibb évfolyamait, elég, ha utalok rá: irodalmi közlönyeink történetében emlékezetem szerint egyetlen példa van arra, hogy író törvényszéki ítélet bélyegezett meg erkölcsstelen írásműve miatt. Ennek az írónak «műve» a *Nyugatban* jelent meg. De Móricz Zsigmond *Sárarany* c. regényében is — mint maga Schöpflin mondja — «olyan szexuális túlfűtöttség van, . . . amilyent még nem mert magyar író ábrázolni». «Móricz emberei nem

szemérmesek és kényeskedők, odaadják magukat ösztöneiknek nyersen, sőt csaknem dühvel.» (!) Azt is mondja Schöpflin, hogy a *Nyugat* írói «magukat akarták kifejezni, saját gondolataikat, érzéseiket, tekintet nélkül az olvasóra, akitől alkalmazkodást vagy legalább is megértést vártak. Nem voltak jó fiúk . . . kinyilvánították magukat szépítgetés, takargatás nélkül». Nem tudom, Móricz parasztábrázolásában mennyiben fejezte ki önmagát, de azt hiszem, a szerkesztő ízlése és biztatása is hozzájárulhatott az eddig szemérmesnek ismert magyar paraszt állati vonásainak túlzásához, sőt tán még inkább az a szerencsés üzleti érzék, mely rátapintott a *Nyugat* előfizetőtáborának szükségleteire. Annyi bizonyos, hogy a folyóirat az érzéki tárgyú novellákkal telefonhívás nélkül is házhoz járt az érzékek csiklandozására s a fonnyadt idegek megdörmöckölésére. Kár azonban, hogy Schöpflin mint szociologus elmulasztja számbavenni a folyóirat előfizetőinek lakóhelyét, s így nem világítja meg az erotikai irodalom társadalmi és kerületi gyökereit.

A *Nyugat* erotikai «kirándulásait» a szerző nem is igen védi, ezért a mozgalom politikai állásfoglalását vehetem szemügyre. Schöpflin úgy próbálja e téren menteni a folyóiratot, hogy a jobboldali bírálatot támadja politikai szempontjai miatt. A *Nyugat* írói, úgymond, «függetlenséget követeltek maguk és az irodalom számára politikától, irodalmi és társadalmi fórumoktól.» (110. l.) Másutt azt mondja: «Az a merev ellenállás, mely a közvélemény túlnyomó többsége részéről ellenök nyilatkozott, logikai kényszerűséggel közel hozta őket (a szocializmust, radikalizmust és a Nyugatosokat) egymáshoz.» Aztán: «Mégis az egész mozgalomnak volt bizonyos politikai rezonanciája, e nélkül bajosan is képzelhető irodalmi mozgalom. Az is igaz, hogy ez az irodalmi rezonancia baloldali színű volt.» Schöpflin aztán annyira szépíti ezt a baloldaliságot, hogy végső megállapítása: «. . . ha a nemzeti életnek egész teljességét átfogó irodalomra gondolunk, . . . akkor nyugodtan mondhatjuk, hogy az új irodalom adott Arany János óta újra nemzeti irodalmat a magyarságnak.» (153. l.) Nemzeti irodalmat! Az ember tapsol örömeiben, hogy a «nemzeti» szó végre nem gúnyosan hangzik «*Nyugat*»-on. «A nemzeti élet egész teljességét átfogó irodalom»: hiszen akkor mindannyiunk élete benne van, jobb- és baloldali, Beöthy Zolté és Rákosi Jenőé is. Ha a *Nyugat* nemzeti irodalmat adott, akkor tán sajtóhiba van Schöpflin műve címében s valójában: Magyar nemzeti irodalomtörténet akar lenni? Látnivaló, mint magyarosodott meg a folyóiratnak és körének multja és jelene, Jövője már oly gyökeresen magyar lehet, hogy csak a hún-székely rovásírás talál majd hozzá.

Az a baj azonban, hogy Ignotus, a *Nyugat* egykori esze és főszerkesztője sehogysem érti a «nemzeti» szót. «Számonkérte, — mondja diadalmasan Schöpflin, aki még ekkor nem gondol arra, hogy az új irodalmat később nemzeti színűre festi — hogy Beöthy és a vele egy véleményen levők adósak annak meghatározásával: mik hát azok a sajátos vonások, melyekről valamely írásnak vagy gondolkodásmódnak magyar és nemzeti volta megismerszik s melyik az a magyar réteg, vagy csoport, vagy család, mellyel egygondolkodásúnak, egyézésűnek kell lenni, hogy az embert magyarnak vagy nemzetinek ismerjék meg.» Beöthynek valóban nem juthatott eszébe, hogy a Kisfaludy-Társaság magyar közönségének, mely nemcsak érti, hanem *érzi* is a «nemzeti» szó jelentését, egy ünnepi beszéd keretében magyarázania kellene mindazt, amit Ignotus nem ért. De talán Ignotus is értett valamit Beöthy 1920 febr. 8-i elnöki megnyitójából, s a benne foglalt következő vádból: Irodalmunknak «sok százados életében legelső megtévelyedése, hűtelensége az utobbi évtizedeknek azzal a végzetes iskolájával jelentkezett, mely műveltségében inkább fogyatékosan, mint idegenül, de a kultúra léha göggyével hirdette nemzeti és erkölcsi közönyét s amelynek a lélekmétélyezés terén következményeiben oly borzalmasan szomorú szerepe volt. A *Régi dicsőségünk* a reformkornak, a *Széchenyi-óda* a kiagyezés korának előhangja volt; ez a költészet a nagy nemzetrombolásé.» «Előkészítő munkája a nemzet- és erkölcsztagadás uralmához, belső kapcsolata az uralomnak sötét lelkével: minden gondolkodó előtt világos lehetett.» «A mi irodalmunk úgynevezett modernistái a bekövetkezett véres felfordulás lelkét ébresztgették.» «Ezt a mételyző irodalmat, szellemi mezőnknek ezt a nadragulyáját, amit még a nagy égi és földi háború ki nem pusztított, ki kell gyomlálnunk!» (Beöthy Zsolt: *Romemlékek* II. 239. l.)

Súlyos, kemény szavak s azt mondhatná valaki, hogy kéréletlen szigorukat az időpont hangulata befolyásolta. A *Nyugat* részéről bizonyára azt is megjegyeznék, hogy az akkori Kisfaludy-Társaság, elnökével együtt, mint a régi hagyományok őre, sokkal «megcsontosodottabb» volt, semhogy akár Adyt, akár az új mozgalmat megértette volna s így irodalmi ellenszenvét «politikai» tέρre is átvitte. Jól tudjuk azonban, hogy ez a «politikai» szempont lényegében ebben a négy szóban fejezhető ki: Ne bánts a magyart!

Lássunk tehát egy akkoriban fiatal, kevésbé «megcsontosodott» tudóst, mi a véleménye Ady köréről. «... Támadnak mindent, mi egy korlátlan nemzetköziségnek útjában állhat. Azaz, hogy nem mindent, csak a magyarságot, mintha ez volna egyetlen akadály. Avval

szemben pedig, aki elég naív arra, hogy el ne tagadja azt a megmásíthatatlan tényt, hogy magyarrá szülte a végzet: mindjárt magasabb polcra állnak, hogy onnan lenézhessék.» «Újabban mindennapos dolog, hogy a magyarságot szidják, kisebbitik, gúnyolják s «kulturembernek» csak az tartatik a magyarok közül, ki a szidalmazókhoz szegődik, vagy bárgyú udvariassággal tér napirendre gáncsaik fölött.» «Forradalom, melynek politikai célzata oly uralkodó volt, hogy még irodalmi rokonszenveit is annak sugallata szerint osztogatta. . .» Az irodalmi forradalmárok «legnagyobb megbotránkozást pökhendi nemzetköziségükkel, magyar-fitymálásukkal támasztottak s az ezen oldalról kapott vágásokra volt is legszájasabb válaszuk.»

E négy idézet közül az első kettő Horváth János *Ady s a legújabb magyar lyra* c. művéből, a másik kettő szintén Horváth Jánosnak a Magyar Figyelőben (1912) megjelent *Forradalom után* c. tanulmányából való. S mi a véleménye Schöpflin Aladár irodalomtörténetének e tanulmányokról? Csodálkozva olvassuk: Horváth János «volt az egyetlen, aki 1910-ben Ady és az új magyar lyra című kis könyvben kiadott tanulmányában konzervatív szempontból, de a tények ismeretével és tárgyilagosan írt Adyról.» Itt tehát csak Adyról van szó, de: «Megpróbálta valódi kritikai szempontokból értékelni az egész irodalmi mozgalmat egy a Magyar Figyelőben írt tanulmányában. . .» A két Horváth-idézetből láttuk, milyen volt az az értékelés, melyet Schöpflin valódi kritikai szempontokból fogant ítéletnek ismer el. Valóban, ha a két tanulmányt végigolvassuk, ma is az Ady-irodalom legkitűnőbb műveinek tarthatjuk. Az elsőben Horváth megmagyarázza a Nyugatosoknak a szimbolizmus jelentését s Ady *utánozhatatlan* zeneiségét, a másikban felvilágosítja őket, hogy az «ősöket» Csokonaiba és Petőfibe kapaszkodva rossz helyen keresik s megjelöli a *Nyugat* «stílmantikájá»-nak magyar irodalmi előzményeit. De mind a két tanulmányban a leglesújtóbb vélemény bélyegzi meg a *Nyugat* szellemét, Ady körét s az egész mozgalom politikai célját és eszközeit. Örvendetes, hogy e tanulmányokat Schöpflin is jóknak tartja, de nem értem: hogyan egyezteteti őket össze saját művével, mikor ennek célzata homlokegyenest ellenkező? E rejtély csak úgy magyarázható, hogy a szerző műve megírása előtt nem tanulmányozta át újból az anyagot, emlékezetből, fejből dolgozik s mint filológiai kottákat lenéző «fejnaturalista» a mult emlékeiből és dallamaiból csak a kedvére való és előnyös ütemeket őrzí meg. S itt a hiba. A helyett, hogy a *Nyugat* régi évfolyamait és az Ady-irodalmat legalább futólag átnézte volna s önmagát, a *Nyugat* régi harcosát, a maga egykori felfogását érettebb szemléletével felülbírálta volna: igazságnak fogadja el

a mult eszményített emlékfoszlányait s mindazt, mit az egykori harcok Schöpflin a mostaninak fülébe duruzsol.

Lehet-e vitatkozni azzal, aki érzésekből szövi meggyőződését? Hát még ha e meggyőződés, mint a jelen esetben is, gyakorlati célt szolgál: a régi *Nyugat* botlásainak elpalástolását s multja igazolását? S itt nem állom meg, hogy a szerző egy másik ellenmondására is rá ne mutassak. A *Nyugat*, mint köztudomású, Osvát halála s Ignotus nevének a folyóiratról történt eltávolítása után Móricz és Babits szerkesztése alatt irányt változtatott, az új szerkesztők «a maguk elgondolása alapján akartak szerkeszteni», s amint Móricz propaganda-útja alkalmával mondta és írta: «a nemzeti koncentráció» érdekében a nemzeti szellem érvényesülésének is teret nyit. Babits szerint pedig világnézeti programja «nem kerülhet összeütközésbe a haza vagy nemzet szolgálatával». (*Írástudók árulása.*) Az új *Nyugat* tehát módosította és helyesbítette régi irányát és Schöpflin ennek az új szellemű *Nyugat*nak lett egyik társszerkesztője. Mért védi és helyesli tehát könyvében a régi *Nyugat* irányát, mikor azzal, hogy az új irányút szerkeszti, már kritikát is mondott a régiről? Vagy az új iránynak az «ellenforradalmi közhangulat» s a megváltozott olvasó igénye az oka? De hisz «a művész, ha becsületes, szóval igazi művész: nem cigányprimás, aki azt a nótát muzsikálja, amit a vendég rendel, hanem olyasvalaki, mint a hangversenyző zenész, aki megköveteli, hogy azt hallgassák, amit ő jónak tart eljátszani», mondta «epigrammatikus élű fogalmazásban» Ignotus, s idézi diadallal a könyv szerzője! . . .

De hagyjuk a régi *Nyugat* elleni vádakát. Mellőzöm magyartalanságait is, bár igen derüs, szórakoztató csemegét nyújtanék velök az olvasónak. Az egykori bírálatok töredékes idézése csak egy-két vonással akarta teljesebbe tenni Schöpflin rajzát; a hű és teljes irodalomtörténeti színvonalú képre, úgy látszik, még jó ideig vár-nunk kell. Mi egykorúak, hol örömmel, hol fanyar kedvvel, hol visszate-tszéssel és megütközéssel olvastuk annak idején a folyóiratot s szintén csak régi tudásunk alapján ítéelkezhettünk. Ma sem érkezésünk, se kedvünk nincs arra, hogy közel harminc évfolyamot végigolvas-sunk; az olvasás hatása nem is lenne egységes, mert régi és friss benyomások keveredése zavarná érzésünk és felfogásunk tisztaságát. Annyi azonban megállapítható most is, hogy a *Nyugat* Magyarország legsúlyosabb korszakának küszöbén élte a maga hányaveti kamaszkorát s egy lírai politikus, egyúttal költői lángelme szemfüles kiaknázásával felkavarta a nagy háború előtti évek békehangulatát. A békét harccal zavarta meg, s mikor élet-halálharcunk megindult:

«fortissimo» apostolkodott a béke mellett. Meg is jött a béke, a forradalmas béke, de erre a vezér is feljajdult: Nem ezt akartam!

Ma úgy látom: a *Nyugatra* nézve (s ránk nézve is) az volt a szerencsétlenség, hogy ha már meg kellett születnie, későn született. Arany halála után a mult század nyolcvanas éveiben hihetőleg nem okoztak volna kárt kamasz kora kicsapongásai; stílromantikája közelebb esett volna Vörösmarty korához s Gyulai Pál lángelméje és tekintélye nyesegethette volna zöld és beteg ágait; politikai ellenzékeskedése az akkori időkben ártalmatlan lett volna s a radikalizmus későbbi kifejlődésének idejére meghiggadt volna. Amilyen higgadt ma. Nem így rendeltetett. Schöpflin Aladár védőbeszéde bizonyítja, hogy zivataros ifjúsága védelemre szorul. A védelmet művészi toll írja, de a védőbeszéd még nem ítélet.

II.

Schöpflin, mint ezelőtt húsz évvel megjelent könyve előszavában írja, már fiatalkora óta tervezte e művet. Szempontjai már akkor megvoltak: «Az irodalom organikus valami, a nemzet életének olyan jelensége, mint akár a politika, vagy a gazdaság s ezért minden irodalmi jelenségnek megvannak a gyökerei valahol a társadalomban, melynek az irodalom egyik megnyilatkozási formája.» Egy másik szempontja: az írói egyéniség és műve közötti kapcsolat felkutatására való törekvés. Legújabb művében e szempontokat már mint irodalomtörténetíró természetesen kiegészíti azzal, hogy az író és műve közti kapcsolaton kívül két irodalmi korszak összefüggését is kutatja. Bizonyára a *Magyar humanizmus* írójának a korváltások kergetősdíje néven ismert szép gondolata sugallta azt a megállapítást, hogy egységes szellemissége egy kornak sincs, minden korban nagyjában az emberi életkorok szerint szemlélhető a fiatalok, középkorúak és öregek világnézetének rétegeződése. E gondolatból levonhatjuk a következtetést is: amint a ma regényírója a mult emberét híven csak akkor rajzolhatja, ha a maga lelkébe is kérlelhetetlen őszinteséggel és mélyen tekint bele: a történetírónak is gyakran nemcsak a mult magyarázza a jelent, hanem a jelen is a multat. Ma is együttél a konzervatív, haladó s a hagyományoktól ugrásszerűen elszakadó fiatal gondolkodás s e jelenség mint tükör mutatja a mult, sőt jövő képét is.

Schöpflin tehát «a tizenkilencedik századból átjött szellemi formák továbbélését, változását, vagy hanyatlását, újak csírázását, kialakulását és előbbrejutását» akarja szemlélni. Egyúttal kutatni

akarja «azokat a gyökérszálakat is, melyek a jelenből a múltba vezetnek, tehát az újnak a hagyománnyal való kapcsolatát.» Felfogása szerint a szabadságharc után egy klasszikus magyar világnézet gyökeresedett meg, s ennek főbb tulajdonságai a fegyelem, mérték és mérséklet voltak. Irodalmilag ez a klasszikus világnézet Arany költészetében és Gyulai kritikájában fejeződött ki. A magyar élet azonban ugyanakkor kezdett új utakra térni. A kiegyezés után megkezdődött az ország kapitalizálódása, vasutak, építkezések, új kereseti ágak stb. következtében a falusi jellegű magyarok áttértek a városi életre, minthogy azonban legtöbben nem tudtak elég gyorsan bekapcsolódni az ipari és kereskedelmi életbe, idegenek özönlöttek be a társadalomba s így ennek világnézete nem maradhatott oly homogén, mint a régié volt. Gazdasági szempontok, technika, természettudományos gondolkodás, külföldi új esznek beáradása stb. a materialista szellemet készítették elő.

Schöpflinnek e társadalmi rajza hű, de mintegy önmagáért van: nem érezteti eléggé az irodalommal való kapcsolatát. Lássuk azonban a szerző további gondolatmenetét.

Az irodalomban a föllendülő napisajtó körül tollforgatók serege gyülekezett, nyugtalan, fürge, felelőtlen «individualisták». «Más ember-típushoz tartoztak, mint Arany és Gyulai», s míg ezek az Akadémiát, egyetemet, Kisfaludy-Társaságot «szállották meg», ők a szabad írói foglalkozást tekintették íróhoz méltónak. Ösztönszerűen is ellenzéki állást foglaltak el a régi nemzedékekkel szemben, érezték annak kicsinylését s így elkerülhetetlen volt az összeütközés. Zajongásuk ellen Gyulai lépett ki a harctérre s ők, bár alapjában félték tőle s kritikája okozta sebeiket nyalogatták, rátámadtak, vaskalaposnak minősítették, mire Gyulai is élesen, keményen vágott vissza.

Schöpflin e nagy vonásokban helytálló rajz illusztrálásául bemutatja Arany, Gyulai és Vajda írói és emberi arcképét. Arany költői és emberi egyéniségét nem is egészen négy lapon oly tömören és szemléletesen festi meg, hogy e kép mintája lehet az effajta összefoglaló jellemzésnek. Vajdáról is igen hű arcképet ad, Gyulaié azonban — bár sok vonása igaz — egy-egy részletében kevésbé megértő. Az megméltánytalanságnak tetszik, hogy Reviczky Gyulával oly kurtán bánik el, hiszen költészetében s helyenként prózai írásaiban is ő adott először hangot az Aranytól elszakadt irodalomnak. Behatóbban e kérdést nem tárgyalhatom most, de fontosnak tartom, hogy Schöpflinnek Gyulaira vonatkozó egy-két észrevételéhez megjegyzéseket fűzzek. Schöpflin azt mondja: «Gyulai nem ismerte el, hogy lehetnek írói művek igen nagy hibák mellett is remek művek, holott a világ-

irodalom tele van ilyenekkel». Ez nem egészen így van. Gyulai ezt írja : «Azt hiszem, hogy a kritikusnak éppen oly kevésé tiszté méltányolni az alapjokban elhibázott művek egyes szépségeit, mint elítélni a valóban sikerült műveket egyes hibákért». (Kritikai dolgozatok 366 l.) Ez mászt jelent, mint amit Schöpflin a nagy kritikusnak felró. Aztán : «Gyulai nemcsak erős volt meggyőződéseiben, hanem elfogult is. Nem titkolta azt a véleményét, hogy a kritikusnak joga van elfogultnak lenni, pártot foglalni az általa helyesnek tartott irodalmi irány mellett». Pártot foglalni igen, de elfogultnak lenni? Ezt Gyulai önmagára nem értette, hiszen Toldyval kapcsolatban épp azt írta : «Tiszteletem valaki iránt nem terjedhet annyira, hogy egyszersmind *elfogult nézetei* és gyarló ítéleteinek hódoljak». Ugyancsak Toldyra és Gregussra érti Gyulai azt is, hogy egy-egy «nagy tehetség jelleme bizonyos elfogultság, egyoldalúság», mely azonban nem árt, mert a legellentétesebb véleményeket is kiegyenlíti az idő. Gyulai tehát az elfogultságot hibának tartja, melyet az idő hoz helyre, s így önmagára nem vonatkoztathatta. Vajdával kapcsolatban már a *Magyar írókban* azt írta Schöpflin Gyulairól : Vajda Jánosra «nem volt egy elismerő szava sem». Irodalomtörténetében pedig így fogalmazza meg a vádat : «Nem ismerte el Vajdában azt sem, ami benne jó és értékes». Gyulai nem foglalkozott Vajdával különösebben, mert mint mindenkinek, neki is ellenszenves volt emberi és költői egyénisége egyaránt. Kétszer mégis írt róla. Először az 1854-ben megjelent epikai költeményekről szólóban : *Béla királyijáról*, s itt a gyarló költeményre is van jó szava : vannak benne «költői hangulatok» s az egész mű «egy még meg nem alakult költészet tisztulatlan, de erős megnyilatkozása». Másodszor 1876-ban ír róla, *Újabb költeményeit* bírálva. Vajda e könyvébe *Alfréd regénye* c. költői beszélyét s négy lírai versét vette fel. Gyulainak *Alfréd regényéről* írt bírálatát az idő szentesítette, sőt Schöpflin is, a négy lírai versről pedig ezt írja legnagyobb kritikusunk : «Vajda költői beszélyéhez egy pár lírai költeményt is csatolt, *de ezek csekélyebb becsűek, mint régiebb lírai költeményei, amelyek között van néhány sikerült is . . . legjobb az utolsó: A vaáli erdőben, már egyszerűségénél fogva is*». Túlzás tehát, hogy Gyulainak Vajdára nem volt egy elismerő szava sem. Még rossz elbeszélő költeményeiben is igyekezett találni valami méltányolni valót, noha ez «kevességé tiszté a kritikusnak» — s lírai költeményeivel tüzetesen nem foglalkozva is utalt egynéhánynak sikerült voltára. Schöpflin sem tud más eredményre jutni, mint hogy Vajdának «alig van nyolc-tíz kifogástalanul végigvitt verse, igaz, hogy ezek a magyar líra legjavából valók». S hogy mért nem foglalkozott Gyulai Vajda szerelmi lírájával? Ez kiolvasható Zilahy

munkáiról írt bírálatának egy megjegyzéséből, mely burkoltan arra felel: mért nem olvassák Vajdát? Egy félvilági nő iránti érzéki szerelme visszatetszést keltett. Az akkori közönség erkölcsi felfogásában és kényes ízlésében Gyulai is osztozott s a «perzselő» versek méltatásától tartózkodott.

Ezek az aprólékosnak tetsző megjegyzések fontosak, mert oly hibás adatokra és hamis vonásokra mutatnak rá, melyek némileg elterzítják Gyulai areképét. Ady Endre azt írta:

Mert romlott, üszkös a mi magyar lelkünk,
Vitéz kis úr, Gyulai Pál úr
Kicsi valódnál benned többet leltünk
S nincs ütésed, mit meg nem érdemeltünk.

Egy megérdemelt ütést holtában is hadd mérjen a «vitéz kis úr» legújabb bírálójára, s volt tanítványára a következő idézetben: «A pártosság az igazság nem őszinte keresése, midőn az elv vagy személy, szóval a párt érdekében ferdítés vagy mellőzés által meghamisítjuk a tényeket»... (Krit. dolg. 360 l.)

Gyulai s a «tollforgatók» tehát tovább harcolnak s ez az irodalom kettéválásának kezdete. A 70—80-as évek irodalmáról szólva szerzőnk igen nagy területre terjeszti ki környezetrajzát, beszél gentry-sorsról, gyarmatosításról, közgazdaságról, Tisza Kálmán politikájáról stb. stb. Ez mind igen érdekes, de az író maga megvallja, hogy e bizonytalan világnézetű kornak «az irodalomra csekély hatása volt». Én biz ezt a csekélyet se látom. A 80—90-es évek fordulóján azonban már kialakult az új magyar világ képe: a vezető középosztályé. Sajátságos jelenség, mondja Schöpflin, hogy az eredeti magyarok: Vargha Gyula, Ambrus Zoltán, Tóth Béla, Zempléni Árpád, Kozma Andor számra kisebbségben voltak, mint a megmagyarosodott Rákosi Jenő és Viktor, Herczeg, Pekár, Gárdonyi, Endrődi s a hozzájuk csatlakozó zsidó írók. Az úri magyar középosztály t. i. «mint már előbb a gazdasági életet, most az irodalmat is átengedte nekik. A született magyar úr nem muzsikált, hanem muzsikáltatott magának», magyarázza a szerző. Szóval a megmagyarosodott írók lettek a középosztály cigányai. Igen ám, de annak idején Jósika, Eötvös, Kemény, Jókai is született úr volt s Vörösmarty, Tóth Kálmán, Vajda is középosztály tagja, sőt Arany és Tompa is odaemelkedtek s mégsem adták át az irodalmat az akkori asszimiláltaknak, hanem mint urak is húzták a nótát! Azt hiszem, az irodalmat nem lehet csak úgy átengedni és átvenni, és így Schöpflin megjegyzése inkább ötletszerű. Azonban élmények, tapasztalatok s bizo-

nyára hallomás alapján sok érdekes adatot jegyez fel e kor társadalmáról. Bennünket legjobban érdekel ezek közt az, hogy az irodalom hangja lassanként a Jókaiénál inkább közeledik az élethez, s valószínűbb lesz. A legreálisabb hang Mikszáthé s róla írva Schöpflin újra megcsillantja arcképrajzoló művészetét. Kár, hogy itt kifejejtette egyik régebb megfigyelését : hogyan fejlődik s alakul át az élet különböző szakában Mikszáth gentry-rajza.

Szemelvényként csak nagyon kivonatos vázlatot adtam ezzel Schöpflin társadalmi rajzairól s nem tüntethetem föl elevevességüket. E rajzok egészen a világháború utáni állapotok leírásáig át-átszövik egész művét s néha oly sikerültek, hogy külön betéteknek látszanak, melyeknek önálló élete s értéke van. De épp ezért helyenként az a benyomásunk, hogy nem is irodalom-, hanem társadalomtörténetet olvasunk s az előbbi, ha nem válik is segédtudományává az utóbbinak, legalább is egyenlő rangú társának tűnik fel. A sok politikai és környezeti rajz gyakran öncélúnak tetszik. Sok társadalmi gyökeret szemlélhetni a rajzokban, melyekből nem nő ki semmiféle irodalom, viszont némely irodalmi megnyilatkozásnak egyáltalán nincs társadalmi gyökere, vagy ha van, az író nem mutat rá. Regény- és novellaíróknál kézenfekvő a társadalmi kapcsolat, hiszen az író témáit kora társadalmából veszi. Néha az is megtörténik, hogy maga az író hat környezetére, amint pl. Herczeg Ferencről írva Schöpflin szellemesen mutat rá, hogy férfitípusai jelentékeny hatással voltak a magyar úri férfitípusok kialakulására. De mit kezdünk e szemponttal a líránál? Ha pl. Ady világnézetére nagyváradi környezetének, pl. Váradi Zsigmondnak vagy «intellektuel» barátainak szabadkőműves szelleme hatott is, miféle társadalmi gyökerei vannak vallásos és szerelmi lírájának? Hát szimbolizmusának, melyet esetleges örökölt vonásokon kívül irodalmi hatások is élesztettek? S Mikszáth humorának és páratlanul zamatos előadásának hol vannak a gyökerei? Ha a társadalom oly döntő tényező, mivel magyarázható, hogy ugyanaz a társadalom a legkülönfélébb írói egyéniségeket termeli ki? Schöpflin művében gyakran érezzük, hogy a társadalmi rajz az irodalomnak inkább messzenyúló háttére és színfala, mint talaja, melybe gyökeret érszthetne. Úgy sejttem, túlméretezett társadalmi rajzára nemcsak az irodalom fejlődésének magyarázata, hanem az a körülmény is csábította, hogy szépírói képességei is vannak s ezek élük ki magukat e nemű rajzaiban. Magyarán : az irodalomtörténetíró túlkiáltja bennök a szépíró.

De talán más szempontokból is meg lehetne nézni ezt a XX. századi irodalmat. Ha a szerző nem siet úgy művével, megszívlelhetett

volna egy, épp a *Nyugat*ban megjelent intelmet a filológia fontosságára nézve : a Tolnai Vilmosról írt szép emlékezés idézi a mestert : «A filológia előkészítője és megalapítója minden egyéb vizsgálatnak, mely nélkül, ha a helyes eredményt kockáztatni nem akarjuk, máshoz fogni nem lehet ; mintegy megtisztítása, kiválogatása az anyagnak, melyből építeni akarunk. A filológiai vizsgálat szószerint *alapvető művelete* az irodalomtudománynak». Tanulságos lett volna tehát e gondolat figyelembevétel. Schöpflin rövidebbre foghatta volna társadalmi rajzait, a *Nyugat* körüli apró eseménykéket s az írók és költők szobrát legalább egy rövid életrajz talapzatára állíthatta volna. Hiszen az írók élete sem egészen társadalmon kívüli! Érdekelte volna az olvasót az irodalmi hatások, összefüggések és külföldi kapcsolatoknak kissé tüzetesebb fejtegetése is. A szerző megelégszik azzal, hogy egy-egy írónál csak úgy futólagosan jegyzi fel a maupassant-i hatást s ezt aztán úgy «gondolomra» ott is észleli (Dallos Sándor), ahol nyoma sincs. Irodalomtörténetéből az olvasó nem tudja meg, melyik író mikor és hol élt, mit írt, hány és milyen című műve jelent meg, éppem csak arról értesül, hogy egy-egy kiválóbb író egyénisége mily kapcsolatban van műveivel. Schöpflin e tekintetben Péterfy Jenő tanítványa is, de mesterének nem nyomait, csak irányát követi. Ha a mélyreható lélektani megállapítások nem is — de e megállapításokat illusztráló adatok éppúgy hiányzanak jellemrajzaiból, mint a példákkal megvilágított esztétikai észrevételek. Jellemzéseit meg-megáradó beszélőképesség, szabatos, nagy vonások s itt-ott igen finom megfigyelések teszik találóvá, de gyéren elszórt adataik miatt nincs elég hitelük. Olyan útikalauz ő, ki többet beszél, mint mutat. Így aztán korrajzait nem számítva, épp úgy csak arckép-esarnokot és tollrajzokat ad, mint ezelőtt húsz évvel megjelent művében. Arcképeinek java része beillik kitűnő irodalmi vezércikknek vagy színvonalas *nekrológnak* (Tóth Árpádot Babits nekrológiájával jellemzi s ez a rajz egyáltalában nem kirívó a többi között), de kevésbbé irodalomtörténeti fejezetnek.

Hogy a szerző az irodalomtörténet-elméleti kérdések iránt csak felszínesen érdeklődött, azt igazolja az a mondat is, mellyel Horváth Jánost akarja méltatni, alapjában azonban kisebbíti. Azt mondja : «Horváth János az úgynevezett szellemtudományi módszert honosította meg, éles elhatároló elmével megvédve magát e módszer túlzásaitól». E megállapításban két tévedés van. Nem Horváth honosította meg a szellemtudományi módszert, hanem első sorban fiatalabb germanistáink, különösen Thienemann Tivadar és Koszó János. Schöpflin tévedése tán onnan származik, hogy Horváth Thieneman-

nal együtt szerkesztette a *Minerva* első évfolyamát. Aztán: Horváth tudományos irányát nem is lehet szellemtudományának nevezni e szó igazi értelmében. Irodalomelmélete elhárít minden egyoldalúságot, semmiféle segéd- vagy rokontudománynak — a szellemtörténetinek sem — rendeli alá az irodalomtudományt s nem vesz át módszert és szempontot más tudományágaktól. Tisztán tárgyának, az irodalomnak mivoltából és természetéből indul ki, azzal jelölteti ki problémáit s ahhoz alkalmazza módszerét. Még amiben látszólag legközelebb áll a szellemtörténethez: «Közösség»-szempontjában is határozottan és tárgyszerűleg különbözik tőle. Míg a szellemtörténet különféle változatai faji, táji, felekezeti, világnézeti, nemzedéki stb. közösségekben keresik és vizsgálják a szellem korszerű jelenségeit: az ő közösségfogalma tisztán az irodalmi élet természetében gyökerezik s írók és olvasók közösségét jelenti a maguk egymásrautaltságában. Iránya nem is nevezhető semmi jelszó-névvel, mert ő csak irodalomtörténetet művel. S ha másokétől mégis különbözik az övé: első sorban teljesebb, valódiabb tárgyszerűsége által különbözik.

Említettem, hogy Schöpflin az írók műveiből csak elvétve említ fel egyet-egyét, s így a művek esztétikai méltatása is hiányzik. Feltűnő, hogy Herczeg *Pogányok* c. művével e tekintetben kivételt tesz, a *Bizanc*ról viszont csak annyit mond: «paradigmája lehetne a dialektikai drámának». A filológiától való idegenkedés s az esztétikai elenzés hiánya okozza, hogy pl. Adyrol írt fejezete egyáltalán nem ki-légítő. Igaz, ebben része van a *Nyugat* mulasztásának is. A helyett, hogy munkatársai annak idején a költő apai és anyai szellemi örökségére nézve egy «bölcshelye körül tett séta» közben személyes érdeklődés révén szereztek volna be adatokat: megelégedtek azzal, hogy a költő asztalánál virrasztottak. Ady költői fejlődését sem tisztázták s költészete magyarázatát is — mi tagadás — legvilágosabban nem a *Nyugat* táborához tartozó tudósok adták (Horváth János, Zsigmond Ferenc, Földessy Gyula, Makkai Sándor, Sík Sándor stb.). A *Nyugat* az ily magyarázatok felett legtöbbször kevély kicsinyléssel tért napirendre, s így ugyanabba a hibába esett, melyet Schöpflin a konzervatív köröknek komoly bírálatuk elmaradása miatt ró fel. Egyébként Adyrol Schöpflin csak henyén odavetett általánosságokat mond; úgy látszik, azt gondolta magában, aki többre is kíváncsi, forduljon egy másik könyvéhez. Igaz, hogy más írásaiban meg többet tett a költő érdekében, mint társai, kik dagadó önhittséggel már-már önmagukat ünepelték Ady «fölfedezéséért». Ez a fölfedezés persze főképp az övékével azonos világnézet fölismerése volt s ezért szívvel-lélekkel kongatták mellette a hírharangot.

Tán itt lesz helyén indokolni azt a jelenséget is, hogy irodalomtörténetünk jeles szakemberei közül némelyek mért csak megkésve ismerték fel Ady költői lángelméjét. E tény nemcsak Ady világnézete, költészetének sok ellenszenves vonása, vagy mint Schöpflin mondja: «eretnoksége a politikával, társadalmi erkölccsel és egész polgári berendezésű világgal szemben», egyszóval: nemcsak egyénisége magyarázza, hanem olyasmi is, amire a következő irodalomtörténeti adat tanulsága figyelmeztet. Tudjuk, hogy Petőfit először az ifjúság értette és élvezte igazán s költői eredetiségét és nagyságát csak Gyulai egészen kivételes fogékonysága méltatta a maga teljességében. Gyulai azt írja Toldyról és Gregussról (Krit. Dolg. 111. l.), hogy jobban méltányolná működésüket, ha nemcsak a multat bámulnák s Greguss pl. «kevésbé lenne szigorú a valódi tehetségek iránt: Jókai (!) és Kemény iránt». Toldy és Greguss tehát annyira benneéltek a multban, hogy az egykorú jellel szemben értetlenek maradtak. Ezt a természetes «fogyatkozást» irodalmunk multja más esetben is példázza, s mi egyebet sem jelent ez, mint hogy mélyen az ember multban és jelenben nem élhet egyszerre. Ady első megértői is ezért lehettek többnyire a fiatalok és «intellektuel»-ek, mert fogyatékos képzettségüknél fogva a mult hagyományaihoz kevesebb közük volt. Ignotus mondta: «A mult iránt csak egy kötelességünk van, az, hogy elfelejtsük». (*Nyugat* 1913. 21. sz. Zsigmond Ferenc: *Az Ady-kérdés története.*) Az az igazság, hogy nem is igen volt mit feledniök, nem volt mitől elszakadniok, s így gátlás nélkül foghatták fel egy új költő új hangjait.

Schöpflin könyve több helyén érinti a zsidókérdést s ez szociológiai irodalomtörténetben természetes is. Úgy látom azonban, hogy a zsidóság és törzsökös magyarság, valamint a magyar középosztály erényeinek és fogyatkozásainak mérlegelésében erősebben billen a zsidóság javára a mérleg s ezt tán a zsidóság műveltebb rétege is sokalni fogja. Azt mondja, hogy a zsidó emberben több a kultúrára való hajlandóság. «Színházba mégy, azt látod, a nézőtérén nagy többségben zsidók ülnek. Képkiallításon azt látod, hogy akik a képeket nézik, nagyobbára zsidók, akik a képeket megveszik, majdnem mind azok». Ezt annak indokolására hozza fel, hogy a *Nyugat*nak közönsége többségében zsidókból állott, mint akik «a kulturális örömök iránt» jobban érdeklődtek. Elfelejtí azonban, hogy a régi Nemzeti Színház közönsége szinte kizárólag a magyar középosztály volt — már pedig ott több kultúra termett, mint a többi színházban — s a képtáraknak is az volt a látogatója. Csak amióta anyagilag tönkre ment, foglalta el itt-ott helyét a zsidóság. A szerzőnek figyelmébe ajánlom azt is, hogy ahol díjtalanok «a kulturális örömök», mint pl.

az Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság ülésein, ott a szegény magyar középosztály van jelen. Azt hiszem, ha Schöpflin statisztikát állítana össze arról, hogy a Magyar remekírók, Mikszáth, Herczeg és Gárdonyi művei a középosztállyal és «nemes urak»-nál vagy pedig a kereskedőknel vannak-e meg nagyobb számban: más eredményre jutna. A *Nyugatot* nem is a kultúrától való idegenkedés, hanem egész másfajta ellenszenv miatt nem pártolta a «törzsökös magyarság». Azt is mondja szerzőnk, hogy «a zsidóság szabad polgári foglalkozásokban van elhelyezve s ezek élénkebb észjárását, gyorsabb gondolatváltást kívánnak meg, mint pl. az állami hivatal vagy tanárság». Hogy a szerző e mondat leírásánál valóban nem adta bizonyosságát az élénk észjárásnak és gyors gondolatváltásnak, annak bizonyítéka, hogy ő maga is tanárjelölt volt. Az volt Kosztolányi Dezső is, Babits Mihály, Juhász Gyula, Szabó Dezső, Laczkó Géza, Kuncz Aladár stb. szintén tanárok voltak. Hogy'-hogy' nem válogatta meg a *Nyugat* jobban munkatársait? Kétségtelen, hogy Schöpflinnek a zsidóságot védő és dicséző jellemzésében nem egy helyes és igaz megállapítás is van, szemlélete azonban a maga egészében itt is elfogult s a magyar középosztállyal szemben igazságtalan. Ez a részrehajlás akkor éri el tetőfokát, mikor a zsidóságot egy zsidó íróval szemben védi meg (Bródy Sándor *Dadájáról* írva) vagy Szomory Dezső nyelvi gyarlóságaira keres mentséget. Ilyenkor az a benyomásunk, hogy könyvének e célzatos álláspontja inkább a *Nyugat*nak használ, mint a zsidóságnak. Mi ugyanis megszoktuk, hogy jeleseink fajszeretetből ostorozzák a magyarságot; hozzászoktunk Ady hangjához is, ki nemzete imádatában annyira ment, hogy becsméréstől sem riadt vissza. A zsidóság iránti szeretet effajta nyilatkozásának Schöpflinnél nyomát sem találjuk. Nem szolgálta volna-e inkább a zsidóság érdekeit, ha érdemeinek tárgyilagos kiemelése mellett hibáira is figyelemzetet? Bródy Sándor, Molnár Ferenc (*Disznótor Lipótvárosban*) s akárhány zsidó író nem szerették-e okosabban a magyar zsidóságot azzal, hogy egy-egy togyatkozását kigúnyolták — mint Schöpflin, ki hibáit is dédelgeti, «elneveti» s ezzel végeredményben csaknem antiszemita célt szolgál? Tud ő kegyetlen lenni, mikor pl. Ábrányi Emil «szavalmányairól» ír, de helyes lett volna, ha hasonló gúnnyal bírálja el pl. Ignótus nyakatekert stílusát vagy Szomory nyelvrontását is. A zsidó értelmiség java bizonyára gondolkodóba esnek egy baloldali író részéről történt megrovások miatt és saját érdekében követelné meg írójától a magyarosabb írásmódot. Schöpflin azonban így ír Szomoryról: «Styljét sokan támadták... a nyelvi hagyomány konzervatív szempontjából (!) de ez a styl személyhez

kötött, az író attitude-jéből származik, utánozni nem lehet, legfeljebb travesztálni. Ezért nyelvi szempontból nem is veszélyes. Az az érdeme mindenesetre megvan, hogy . . . megpróbálta visszaállítani a mondott szó kultuszát». Tehát még érdeme is van! Íme a gyarlóság mint erény. Igaz, a szerző tulajdonképpen hű maradt magához, hiszen az Akadémia nyelvtisztító törekvését is helytelenítette annak idején egy cikkében. De másrészt hűtlen magához, mikor meg Kosztolányiról elismeréssel írja : « . . . Anyagát, a magyar nyelvet a rajongásig tisztelte — innen eredt utolsó éveinek purizmusa, nyelvtisztító igyekezete». Ez a hol hideget, hol meleget fúvó beszéd öli meg a szerző következetességét s veszi el hitelét. Ráadásul Kosztolányival szemben «rajongásig tiszteli» az attitude-ot, apparátust, modulációt, asszociációt, oeuvre-t, analitikust. Ezek a szavak t. i. könyvének ugyanazon lapján fordulnak elő, melyen Kosztolányi nyelvtisztító buzgalmát méltatja.

S milyen a szerző szempontja az írók osztályozásában? Kiket tárgyal behatóan, kiknek jellemzését tömöríti egy mondatba, vagy pusztán nevek megemlítésébe, s kiket tart oly jelentékteleneknek, hogy «madártávlatból» már nem is láthatók? Az eddig mondottak általánosságban már feleletek is e kérdésekre. Ismétlem, ez az irodalomtörténet a *Nyugat* illetménykötete, a *Nyugat* közönségének készült, s így szempontjai is némileg a *Nyugat* érdekét szolgálják. Kétségtelenül vannak írók, kik távol állnak a folyóirattól s mégis elismerő méltatásban részesülnek : a hang, modor, egy-egy kelletlen szó azonban jelzi, hogy ilyenkor az író szótára szegényesebb a magasztaló kifejezésekben. Herczeg Ferenc jellemzése pl. főbb vonásaiban hű, de — hűvös is. Mennyivel lelkesebben szól a könyv Móriczról! Tormay Cecil-el természetesen bővebben foglalkozik, mint — mondjuk — Török Sophieval, de az utóbbiról írt huszouhat sorban több melegség van, mint a Tormayról írt negyedfél lapnyi tartózkodó elismerésben. Hát még a Babitsról szóló dicséneken! Schöpflin itt csaknem révületbe esik s szerencse, hogy Norvégia erdeje s az Etna lángtorka messze van, így csak a *Nyugat* irodalomtörténetébe írhatja le lángbetűkkel a vallomást: szeretlek! . . . Elveszti a nyugodt tárgyalás fonálát is, izgalmában az olvasóra kiált, ki eddig egyáltalán nem szerepelt : «olvasd el esztergomi verseit!» . . . «Vigyázz, olvasó, ne engedd magad tévedésbe ejteni!» «Azt hiszed, a költő valami tárgyat, témát énekel? Tévedsz, semmi mást nem énekel, csak magamagát, a költőt! Nem jelenséget akar leírni, gondolatot közölni, eszmét elmondani — azt a reakciót akarja kifejezni, amit a jelenség, tárgy, gondolat esemény benne kelt» . . . stb. Aztán hozzáfűzi : «Ez

minden igazi költőre érvényes» . . . — Ezért kellett hát vigyázni az olvasónak?! Látnivaló, hogy az író lelkesedésében oly magasságokba repül, hogy nem kap levegőt, s szárnyraszegetten hull le egy útszéli közhelyre. A Babitsról szóló arckép túlságosan szép akart lenni s ezért nem sikerült. Intő példa minden kritikuskak: a rokonézés és ellenszenv mértéktelensége egyaránt torzít. Mert az ellenszenv is elég gyakran kiütözik Schöpflin művében. Nem sorolhatom fel mindazokat az írókat, akik a könyvből méltatlanul kimaradtak, de egy-két feltűnőbb aránytalanságot és mellőzést mégis gáncsolnom kell. Míg pl. Füst Milánról egy teljes lapot ír tele bosszantó szószaporítással s a végén nem tud róla egyéb jót mondani, mint hogy «hiteles költő, sohasem játszik szerepet, komolyan veszi, amit mond»: az erdélyi költőkkel igazságtalanul bánik el. Áprily Lajos jellemzésére pl. két mondata van, Reményikéé csak egy. Persze, ők nem a *Nyugat*-ban mutatkoztak be a magyar közönségnek, hanem a *Napkelet*-ben. S hogy magyarázzuk a Kisfaludy-Társaság íróinak fitymálását? Köztudomású, hogy a «jobb- és baloldal» kibékülését, a kettészakadt irodalom «egyesítését» s a *Nyugat* egyes kiválóbb íróinak a Kisfaludy-Társaságba történt beválasztását a *Nyugat* irányváltozása is egyengette. Mivel indokolja hát a *Nyugat*, hogy irodalomtörténete egy díszes Társaság tagjainak nagyrésztét nem tartja méltóknak a megemlézésre, holott e Társaság tagjai közé való felvételüket a *Nyugat* írói minden bizonnyal megtisztelésnek tekintették?

S mit vétettek az irodalomtörténetíró «kartársak», életrajz- és essay-íróink? Pintér Jenő «hétkötetes nagy irodalomtörténete a *roppant anyag* rendszerezésével válik ki», csak ennyit tud mondani. Pedig, hogy pl. Pintér Jenőtől akarva-nemakarva is tanult, azt bizonyítja a könyv következő részlete:

«1908-ban Gyulai Pál teljesen előregedve élete utolsó évét élte, Beöthy Zsolt 60-ik születésnapját és egyetemi tanárságának 25-ik évfordulóját ünnepelték hívei, Herczeg Ferenc *Szerelmesek* c. regényét írta, Gárdonyi Gézának *Isten rabjai* c. regénye jelent meg, Rákosi Jenő, mint a *Budapesti Hírlap* szerkesztője Tisza István oldalán harcolt az általános titkos választójog ellen, Ambrus Zoltán összes műveinek kiadása folyamatban volt és ő szerkesztette a *Klasszikus regénytárat*. Ebben az évben, január elsején indult meg a *Nyugat*».

Ki ne ismerne rá a megjelenés időpontjának hangulati rajzában Pintér Jenő módszerének egyik jellemző vonására? Egy egyszerű mondat volt érte a hála. Ezek után nem csodálom, hogy Császár Elemér hatalmas irodalomtörténeti munkásságáról, Kéky Lajos é Papp Ferenc művészi életrajzairól s az irodalomtörténet és kritiká

művelőinek hosszú soráról meg sem emlékeznek. Ellenben nem egy-egy mondatot, hanem csaknem egész lapot szentel két fiatal tudósnek, kik történetesen a *Nyugat* munkatársai: Halász Gábornak és Szerb Antalnak. Az előbbi valóban alapos, komoly essay-író, csak az a baj, hogy a fent felsorolt és fel nem sorolt írókéhoz képest munkássága még igen szerény terjedelmű s önálló műve sem jelent még meg; az utóbbinál meg az a baj, hogy műve előbb jelent meg, mint kellett volna. Schöpflin szórakozott megjegyzése szerint az előbbinek stílusa nem törekszik «elmésségre», míg a másíknak «elmésségre beállított stílusa sokszor ötlet-színében tünteti fel a gondolatot». Így egészíti ki egymást a nem elmés és elmés két író, de joggal kérdezhetem: a komoly essay-írónak szükséges kelléke-e az elmésség, viszont az elmés írónak szükséges kelléke-e, hogy irodalomtörténetet írjon?

De máris túlságosan hosszúra nyúltak fejtegetéseim. Terjedelmeket mentse, hogy egy elég zajosan érkezett mű egyoldalúságát több vonatkozásban is meg kellett világítanom, e mellett itt-ott elvek tisztázását sem kerülhettem el. Ismertetésemet átfutva úgy látom, Schöpflin művének inkább botlásait és fonákságait hangsúlyoztam, mint jó oldalait, bár helyenként az utóbbiakat is elismertem. Gyulai Pál tanítása: «egy alapjában elhibázott művel szemben», erre sem kötelezett volna, annál is inkább, mert a *Nyugat* a könyv magasztalását derekasan elvégezte. Mégis, hogy az olvasót Schöpflin Aladár írói egyéniségének általános megítélésében e művéről mondottak ellenére is az igazságosság álláspontjára vezessem, kiemelem, hogy e könyve egyáltalában nem képviseli hosszú, közel negyven éves kritikus pályájának érdemét és értékeit. Más műveiben s számtalan bírálatában sokszor adta bizonyosságát széleskörű irodalmi műveltségének, műgondjának, becses tapasztalatainak s tárgyilagosságának. Általában igen világos gondolkodás, éles szem és ízlés jellemzik. Rendkívül fogékony a költői szépségek iránt, nem suhan el előtte észrevétlenül egyetlen szép sor vagy találó hasonlat sem. Biztos a tekintete egy-egy mű fogvatkozásainak felismerésében, különösen — s ez gyöngesége — ha a mű írója nem a *Nyugat* köréhez tartozik. Ha szerencséje van odatartozni, akkor szívesen hajlik rá, hogy a hibákon átsurranjon vagy gyöngéden simítsa el őket, mint az édesanya a gyermekén esett sérülést. A sebet aztán palástolja a szebb részek leleményes mutogatásával. Érdeme az is, hogy a konzervatív felfogás és ízlés számára egyengette a megértés útját az újabb irodalom felé, másrészt a vele egy párthoz tartozó féktelenebb és kevésbé képzett nyugatosokat némileg mérsékelni igyekezett. Ezeknek is utat jelzett példája: mielőtt írunk, tanuljunk is kell valamit. Eddigi pályájá-

nak valódi eredményét tehát nem ez a különös és felemás könyv jelzi. Ha ebből kettőt készít, s az egyiket megtisztítva a részrehajlás szep-
lőitől s anyagában kibővítve *Újabb írói arcképek* címmel adja ki, a
másik részt megfelelő forrástanulmányok alapján kimélyíti s *Társas-
dalmi rajzok* címmel írja meg; bizonyára szolgálatot tesz velök az
irodalomtörténetnek is, a szociológiának is.

Éz a könyv azonban inkább a *Nyugat* családi képtárának tekiut-
hető. Függenek benne rokoni, sőt idegen vendég-képek is, de az utób-
biak többnyire rossz világításban merednek csodálkozva a látogatóra.
Vagy tán nem is a látogatót csodálják meg, hanem a társaságot,
melybe kerültek. A szerző tehát ne tekintse «a kultúra iránti közöm-
bösségnek», ha a «törzsökös magyarság» e képtárt nem igen látogatja.

KEMÉNYFY JÁNOS.